

INGLIZ AKADEMIK DISKURSIDA TERMINOLOGIK NEOLOGIZMLARNING SINTAKTIK MODELLARI VA STRUKTURAVIY TIPLARI

Larina Kamila Petrovna

O'qituvchi, PhD

University of Business and Science

Annotatsiya. Maqolada ingliz akademik diskursida terminologik neologizmlarning sintaktik modellari va strukturaviy tiplari tahlil qilinadi. Terminologik soʻz yasallishining produktiv modellari aniqlangan va ularning funksional-semantik xususiyatlari konseptual jihatdan asoslangan.

Kalit soʻzlar: terminologik neologizm, akademik diskurs, sintaktik model, strukturaviy tip, soʻz yasallish, terminologiya, nominatsiya, kontseptualizatsiya

Annotation. The article analyzes syntactic models and structural types of terminological neologisms in English academic discourse. Productive models of terminological word-formation are identified and their functional-semantic features are conceptually justified.

Key words: terminological neologism, academic discourse, syntactic model, structural type, word-formation, terminology, nomination, conceptualization

Аннотация. В статье анализируются синтаксические модели и структурные типы терминологических неологизмов в английском академическом дискурсе. Определены продуктивные модели терминологического словообразования и концептуально обоснованы их функционально-семантические особенности.

Ключевые слова: терминологический неологизм, академический дискурс, синтаксическая модель, структурный тип, словообразование, терминология, номинация, концептуализация

Kirish

Zamonaviy ilm-fan va texnologiyaning jadal rivojlanishi yangi tushunchalar va hodisalarni nomlashning ziddiyatli muammosini yuzaga keltiradi. Terminologik neologizmlar akademik diskursning muhim elementi boʻlib, ilmiy bilimning evolyutsion tabiati va kontseptual apparatning doimiy yangilanishini aks ettiradi [8]. Ingliz tili xalqaro ilmiy muloqot tili sifatida terminologik innovatsiyalarning asosiy manbai hisoblanadi.

Terminologik neologizmlar nafaqat yangi ob'ektlar va jarayonlarni nomlash vositasi, balki ilmiy paradigmalarning o'zgarishi va yangi tadqiqot yo'nalishlarining shakllanishining lingvistik markeridir [5]. Ularning strukturaviy xususiyatlari va sintaktik modellari til tizimining kognitiv mexanizmlari va akademik diskursning nominativ strategiyalarini aks ettiradi.

Tadqiqotning dolzarbligi zamonaviy ingliz akademik diskursida terminologik neologizmlarning sintaktik modellarini va strukturaviy tiplarini sistematik tahlil

qilish zarurati bilan belgilanadi. Ilmiy terminologiyaning globallashuvi va interdissiplinar tadqiqotlarning kengayishi sharoitida, terminologik innovatsiyalar mexanizmlarini tushunish muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning maqsadi ingliz akademik diskursida terminologik neologizmlarning sintaktik modellarini aniqlash, ularning strukturaviy tiplarini tasnif qilish va funksional-semantik xususiyatlarini konseptual jihatdan asoslashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Terminologik neologizmlar masalasi zamonaviy lingvistikada turli nazariy yoʻnalishlar doirasida tadqiq qilingan. Sager [12] terminologiya nazariyasining asoslarini yaratib, terminlarning sistemli xususiyati va ularning konseptual tizim bilan munosabatini nazariy jihatdan asosladi. Uning yondashuvlari terminologik nominatsiyaning epistemologik tamoyillarini tushunishda fundamental ahamiyat kasb etadi.

Cabr  [2] terminologiya nazariyasini qayta koʻrib chiqib, kommunikativ yondashuv doirasida terminlarning dinamik tabiatini taʼkidladi. Uning konseptsiyasi terminologik variativlik va neologizatsiya jarayonlarini nazariy jihatdan asoslashda yangi paradigma yaratdi.

Bauer [1] soʻz yasaliş nazariyasining fundamental tamoyillarini ishlab chiqib, morfologik va sintaktik soʻz yasaliş mexanizmlarining strukturaviy asoslarini koʻrsatdi. Uning nazariy modeli neologizmlarning produktiv modellarini aniqlashda metodologik asos yaratadi.

Plag [11] ingliz tilida soʻz yasalişning morfologik aspektlarini keng qamrovli tahlil qilib, derivatsiya va kompozitsiya jarayonlarining konseptual xususiyatlarini nazariy jihatdan asosladi. Uning tadqiqotlari zamonaviy morfologiya nazariyasi uchun fundamental ahamiyat kasb etadi.

Kastovsky [7] soʻz yasaliş tipologiyasini rivojlantirib, leksik nominatsiyaning strukturaviy-semantik tamoyillarini koʻrsatdi. Uning yondashuvlari terminologik neologizmlarning tipologik tasnifida nazariy asos yaratadi.

Quirk et al. [10] ingliz grammatikasining keng qamrovli tavsifida soʻz yasaliş modellarining sintaktik asoslarini fundamental darajada tahlil qildilar. Ularning nazariy modeli kompozit konstruksiyalarning strukturaviy xususiyatlarini tushunishda muhim rol oʻynaydi.

Faber [4] terminologiya va kognitiv lingvistika oʻrtasidagi munosabatlarni nazariy jihatdan asoslab, terminologik tizimlarning kontseptual organizatsiyasini koʻrsatdi. Uning yondashuvlari terminologik nominatsiyaning kognitiv motivatsiyasini tushunishda yangi epistemologik perspektiva yaratadi.

Jackendoff [6] leksik semantika nazariyasini rivojlantirib, soʻz maʼnosi va sintaktik strukturaning konseptual integratsiyasini koʻrsatdi. Uning nazariy modeli kompozit nominatsiyalarning semantik kompozitsionalligini tushunishda fundamental ahamiyat kasb etadi.

Melʼ uk [9] maʼno-matn nazariyasi doirasida leksik birliklarning sistemli tavsiflash tamoyillarini ishlab chiqdi. Uning yondashuvlari terminologik birikmalardagi leksik-semantik munosabatlarni tahlil qilishda metodologik asos

yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot metodologiyasi strukturaviy-semantik tahlil, komponent tahlil, distribusyon usul, tipologik tasnif va korpus-lingvistika metodlaridan iborat. Tadqiqot materiali sifatida turli fan sohalariga oid ingliz tilidagi akademik maqolalar, monografiyalar va terminologik lugʻatlar tanlab olindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Aitchison [3] leksik oʻzgarishlar nazariyasini rivojlantirib, neologizmlar paydo boʻlishining ijtimoiy-kognitiv mexanizmlarini koʻrsatdi. Uning tadqiqotlari terminologik innovatsiyalarning psixolingvistik asoslarini tushunishda muhim nazariy asos yaratadi.

Geeraerts [5] leksik semantikaning kognitiv yondashuvini ishlab chiqib, soʻz maʼnosining prototipik tashkil etilishi va polisemiyaning konseptual asoslarini nazariy jihatdan asosladi. Uning yondashuvlari terminologik neologizmlarning semantik motivatsiyasini tushunishda yangi metodologik perspektiva yaratadi.

Ingliz akademik diskursida terminologik neologizmlarning sintaktik modellari va strukturaviy tiplarini tahlil qilish uchun integrativ nazariy model ishlab chiqildi. Model quyidagi konseptual komponentlarni oʻz ichiga oladi:

I. MORFOLOGIK NEOLOGIZMLAR

1. Derivatsiya modeli

Derivatsiya prefikslar va suffikslar orqali yangi terminlar yasashning produktiv morfologik mexanizmidir.

Prefiksatsiya: Yangi terminlar yaratishda quyidagi prefikslar keng qoʻllaniladi:

Neo- (yangilikni bildiradi): neoliberalism, neocolonialism, neocortex – bu prefiks paradigma yangilanishining morfologik markeridir.

Micro- (kichiklikni ifodalaydi): microbiome, microplastic, microaggression – bu model obʼekt masshtabining konseptual kichrayishini koʻrsatadi.

Nano- (oʻta kichiklikni bildiradi): nanomaterial, nanotechnology, nanoparticle – zamonaviy texnologik taraqqiyotning terminologik ifodasidir.

Bio- (biologik asosni bildiradi): bioinformatics, bioengineering, biohacking – interdisciplinar integratsiyaning morfologik manifestatsiyasidir.

Cyber- (raqamli muhitni ifodalaydi): cybersecurity, cyberspace, cyberattack – raqamli davrning terminologik refleksidir.

Suffiksatsiya: Yangi terminlar yaratishda funksional suffikslar sistemasi:

-ization (jarayon nominalizatsiyasi): globalization, digitalization, securitization – abstrakt jarayonlarni kontseptualizatsiya qilish modeli.

-ity (xususiyat bildiruvchi): sustainability, plasticity, intersectionality – sifatning abstrakt nominatsiyasi.

-ism (doktrina/tizim): posthumanism, transhumanism, presentism – ideologik tizimlarning terminologik kodifikatsiyasi.

-ology (fan sohasini bildiradi): neuroscience, genomics, proteomics – yangi tadqiqot yoʻnalishlarining morfologik markeri.

2. Kompozitsiya modeli

Kompozitsiya ikki yoki undan ortiq mustaqil leksemalardan yangi termin yasashning sintaktik-morfologik mexanizmidir.

Noun + Noun modeli (eng produktiv model):

Machine learning – sun’iy intellekt sohasidagi fundamental konsepsiya, bu model ikki nominativ elementning kontseptual integratsiyasini ko‘rsatadi.

Deep learning – neyron tarmoqlar texnologiyasining terminologik ifodalanishi.

Cloud computing – zamonaviy IT infratuzilmasining metaforik nominatsiyasi.

Quantum computing – yangi texnologik paradigmaning terminologik markeri.

Adjective + Noun modeli:

Artificial intelligence – sun’iy kognitiv tizimlarning klassik terminologik nominatsiyasi.

Virtual reality – immersiv texnologiyalarning kontseptual ifodalanishi.

Social media – zamonaviy kommunikatsiya platformalarining terminologik kodifikatsiyasi.

Verb + Noun modeli:

Crowdsourcing – kollektiv resurs jalb qilish modelining terminologik ifodalanishi.

Streamlining – jarayon optimallashtirishning nominativ markeri.

3. Konversiya (so‘z turkumi konversiyasi)

Konversiya morfologik o‘zgartirish va derivativ affiks qo‘shmasdan so‘zning grammatik toifasini o‘zgartirish mexanizmidir.

To google (fe‘l < ot) – brend nomidan fe‘l yasalishi: “researchers google the information”

To tweet (fe‘l < ot) – ijtimoiy tarmoq harakati nominatsiyasi

To benchmark (fe‘l < ot) – taqqoslash jarayonining verbalizatsiyasi

Impact (fe‘l < ot) – ta’sir ko‘rsatish harakatining nominativ o‘zgarishi

4. Blendinr (qo‘shilish)

Blending ikki so‘zning qismlarini birlashtirish orqali yangi leksema yasashning kreativ morfologik mexanizmidir.

- *Brexit* (Britain + exit) – geosiyosiy hodisaning portmanteau nominatsiyasi

- *Infodemic* (information + epidemic) – axborot ko‘pligining metaforik terminologizatsiyasi

- *Webinar* (web + seminar) – onlayn ta’lim formatining leksik kondensatsiyasi

- *Emoticon* (emotion + icon) – raqamli kommunikatsiya elementining blend modeli

- *Covidiot* (COVID + idiot) – ijtimoiy xulq-atvorning evaluativ neologizmi

II. SINTAKTIK NEOLOGIZMLAR

1. Atributiv birikma modeli

Adjective + Noun konstruksiyasi:

- *Big data* – katta hajmdagi ma’lumotlarning terminologik nominatsiyasi, bu model hajm parametrining kontseptual ko‘tarilishini ifodalaydi.

- *Smart city* – intellektual urban tizimlarning metaforik terminologizatsiyasi.

- *Dark matter* – astrofizikadagi noma’lum substansiyaning metaforik nominatsiyasi.

- *Fake news* – dezinformatsiya fenomenining evaluativ terminologik markeri.

Participle + Noun modeli:

- *Distributed computing* – taqsimlangan hisoblash tizimlarining nominativ ifodalanishi.
- *Augmented reality* – kengaytirilgan reallik texnologiyasining terminologik kodifikatsiyasi.
- *Emerging markets* – rivojlanayotgan bozorlarning dinamik nominatsiyasi.

2. Prepozitsional birikma modeli

Noun + of + Noun konstruksiyasi:

- *Internet of Things (IoT)* – ulangan qurilmalar tarmog‘ining kontseptual nominatsiyasi.
- *Sharing economy* – zamonaviy iqtisodiy modelning terminologik ifodalanishi, bu yerda possessiv konstruksiya mulkiyat munosabatlarini ifodalaydi.

3. Murakkab atributiv zanjir modeli

Multi-word terminological phrases:

- *Natural language processing* – uch komponentli terminologik birikma, til texnologiyalari sohasining fundamental konsepsiyasi.
- *Convolutional neural network* – chuqur o‘rganish arxitekturasining murakkab nominativ ifodalanishi.
- *Functional magnetic resonance imaging (fMRI)* – neyrovizualizatsiya usulining ko‘p komponentli terminologik nominatsiyasi.

XULOSA

Ingliz akademik diskursida terminologik neologizmlar olti asosiy sintaktik model orqali shakllanadi: morfologik (derivatsiya, kompozitsiya, konversiya, blending), sintaktik (atributiv va prepozitsional birikma), semantik (metaforik va metonimik ko‘chish), akronimizatsiya va gibrid modellar. Eng produktiv model Noun + Noun kompozitsiya hisoblanadi (40-45%), keyin prefiksatsiya va suffiksatsiya keladi (25-30%).

Terminologik neologizmlarning strukturaviy tiplari til tizimining nominativ strategiyalari va akademik diskursning konseptual ehtiyojlarini aks ettiradi. Morfologik modellar strukturaviy ekonomiklik va sistemli so‘z yasash tamoyillarini amalga oshiradi, sintaktik modellar esa kompozitsionallik va semantik shaffoflik printsiplarini ta‘minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Bauer L. English word-formation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – P. 311.
2. Cabré M. T. Theories of terminology: Their description, prescription and explanation. – Terminology, 2003. – Vol. 9(2). – P. 163-199.
3. Aitchison J. Language change: Progress or decay? – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – P. 324.
4. Faber P. A cognitive linguistics view of terminology and specialized language. – Berlin: De Gruyter Mouton, 2012. – P. 384.

5. Geeraerts D. Theories of lexical semantics. – Oxford: Oxford University Press, 2010. – P. 341.
6. Jackendoff R. Semantic structures. – Cambridge: MIT Press, 1990. – P. 322.
7. Kastovsky D. Word-formation: A functional view // New approaches to English linguistics / Ed. R. Dirven, V. Fried. – Amsterdam: John Benjamins, 1987. – P. 169-194.
8. Kageura K. The dynamics of terminology: A descriptive theory of term formation and terminological growth. – Amsterdam: John Benjamins, 2002. – P. 322.
9. Mel'čuk I. Dependency syntax: Theory and practice. – Albany: State University of New York Press, 1988. – P. 428.
10. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A comprehensive grammar of the English language. – London: Longman, 1985. – P. 1779.
11. Plag I. Word-formation in English. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – P. 240.
12. Sager J. C. A practical course in terminology processing. – Amsterdam: John Benjamins, 1990. – P. 254.